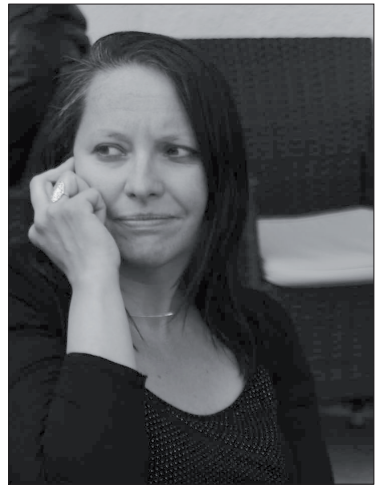

KARAP ZOLTÁN

„Így szeretünk mi?”

Színházi műhelybeszélgetés Sediánszky Nórával*

A név: Carmen című darabot Kosik Anita főszereplésével 2017 szeptemberében mutatta be a Mórnicz Zsigmond Színház a Művész Stúdióban. Az előadáshoz Prosper Mérimée kisregénye alapján új szövegkönyv készült, melyet az előadás rendezője, Sediánszky Nóra írt, és amely elsősorban „az emberi lélek mélyén rejlő, elemi erejű szenvedélyekre, sokszor önmagunk elöl is titkolt, legbenső vágyainkra, félelmeinkre, sóvárgásainkra, egymás felé, vagy egymás mellett élvezető útjainkra helyezi a hangsúlyt. Így szeretünk mi...?” – olvashattuk a darab leporellóján, melynek borítóján Carmen képmásai, s talán többszörös személyiségei montírozódnak egymásra.

Fotó: Csikós Artlia

Maga a rendező is sokoldalú alkotóművész. Az utóbbi években előbb Velencéről, majd Párizsról írt személyes hangvételű útinaplókkal jelentkezett; felolvasó színházi előadásaival főként Budapesten vált ismertté; tanított színháztudomány szakos hallgatókat és vágókat egyetemi képzés kereteiben; dolgozott az alternatív színházi életben csakúgy, mint a nagy hagyományú kőszínházaknál; darabokat fordított olasz és angol nyelvből; dramaturgként országosan ismert szakember, jelenleg épp doktori disszertációját írja a velencei színházról. 2016-tól a Mórnicz Zsigmond Színház művészeti tanácsadója, akit immár nem csak a nyíregyházi előadások dramaturgjaként, rendezőként is megismerhetett a közönség.

Firenzében már létezik az operának olyan felfogása is, amelyben Carment nem lehet feláldozni, Sediánszky Nórát a nyíregyházi előadás rendezői koncepciójáról kérdeztem.

– Kováts Dénes egyik írásában Karádi Zsoltot idézi, aki szerint *A név: Carmen* „nem egyszerűen adaptáció, hanem Merimée nyomán készült új dráma.” Először is az eredeti szöveg átíratáról kérdezném. Ismerhetünk-e más színpadi adaptációikat, vagy ez az első magyar kísérlet a drámairodalomban?

* Szerkesztőségünk 2018-tól új rovatot indít, amelyben zömmel műhelybeszélgetések, beszámolók, kritikák elemzik majd a Mórnicz Zsigmond Színház egy-egy kiemelkedő produkcióját.

– Magyarországon egyről biztosan tudok, Márton László *Carmen*jéről. A dolog pikantériája, hogy ennek a premierje körülbelül másfél éve volt Székesfehérváron. Tehát attól kezdve, hogy mi ezt bemutattuk, párhuzamosan két prózai *Carmen* is lesz a magyar színházakban.

– *Ismered a székesfehérváriak munkáját?*

– Még nem láttam – az előadás rendezése előtt nem mertem megnézni, azóta pedig nem volt rá alkalmam – de hallottam róla, természetesen. Amennyire tudom, az is erősen „mozgásos” *Carmen*, ami nem meglepő, mert rendezője Horváth Csaba koreográfus-rendező. A mi felfogásunkban is nagyon erős a zenei vonulat, illetve a mozgás. Ez, feltételezem, a világ legtöbb *Carmen*-előadására igaz lehet, ahol előveszik ezt a témát. Én is egy „hármass nyelvet” szerettem volna kezdetből fogva, amelyben a próza, az élő zene és a mozgás végig szoros kölcsönhatásban van, de arra nem számítottam, hogy a próbafolyamat alatt végül három koreográfus, Ladányi Andrea, Túri Lajos Péter, és egy flamenco táncművész, Lippai Andrea is dolgozik majd velünk. A véletlen hozta így, de végül örülök ennek a „hármass egységnek”, mert a Ladányi Andrea által elkezdett munkát végül is az ő szellemiségével teljes összhangban, annak tiszteletben tartásával folytatta és fejezte be Túri Lajos Péter és Lippai Andrea. Mindhármuknak nagyon sokat köszönhetek.

– *Honnan jött az ötlet, hogy elővedd ezt a regényt és a székesfehérvári produkcióval párhuzamosan készíts egy előadást?*

– Az izgatott, hogy egyrészt az engem leginkább érdeklő problémákra tudjam helyezni benne a hangsúlyt; másrészt nagyon szeretem az eredeti kisregényt. Mélységes tisztelője és rajongója vagyok az operának. Nem is nyúltam volna az anyaghoz, ha nem szeretném nagyon Bizet *Carmen*jét. De legalább ugyanennyire kedvelem a francia eredetit, amit mi sajnos Magyarországon kevésbé ismerünk, noha a világirodalom egyik gyöngyszeme. Prosper Mérimée-nek a szintén *Carmen* címet viselő kisregénye annyira sűrű, fojtott, gyönyörű, szerteágazó, és minden ízében modern történet, hogy én mindenképpen ehhez akartam visszanyúlni. Sok motívumot, amit az opera nem használhat az idő-sűrítés okán, szerettem volna ebben a prózai adaptációban használni. Úgyhogy ez már önmagában is nagy kihívás volt. Kisregényt vagy novellát, mivel nagyon mások a műfaji szabályok, mindig speciális dolog színpadra alkalmazni. De mert tudtam, mit szeretnék, milyen motívumokat akarok megtartani, mire szeretnék hangsúlyt fektetni, ez talán most nem bizonyult annyira nehéznek. És voltak, persze, mintáim is.

– *Bizet műve olyan opera, amelyben a főbős bizonyos értelemben negatív bős. Mégis neki „drukkolunk”, az ő ariájára emlékszünk. És erre akkor jövünk rá, amikor elveszítjük, tehát amikor a tragédia bekövetkezik. Nem meglepő, hogy a feminista zenetudósoknak is szemet szúrt ez a történetvezetési logika, melyet ráadásul Bizet zenéje mindvégig tökéletesen alátámaszt. Amikor lezárul az opera abban – a világot a helyébe visszabillentő – dúr hangnemben, ami eltörli *Carmen* jellegzetes, sikamlós kromatikáját, akkor a mű keletkezésének korában a közönség végre elégedetten hátra dőlhetett. A gonosz, démoni nőt eltörölte a patriarchális társadalom igazsága. De*

talán hátra dőlhetek a látens feministák is: Carmen nem engedett az elveiből, feláldozta magát a szabadságáért. Mindenki megnyugodhatott, mindenki sajnálhatott mindenkit. És most érkezek el a kérdésembez. Ha ezt a mágikus Carmen-zenét kivesszük a történet mögül (s főként a csábító Carment fosztjuk meg zenei hatalmától), akkor vajon megmarad-e ugyanaz az alapkoncepció, hogy ti. a nő itt áldozat, és ezért erkölcsi értelemben mi inkább vele azonosulunk? Vagy pedig ez teljesen más felfogású, más morálitású Carmen lesz, következésképp vagy olyan figurát kapunk, akivel nehezebb lesz azonosulni, mert egy zene nélkül lecsúszított agresszív nőt kap a közönség, vagy egy olyan nőt, aki fölött nem az igazság győz, hanem, akít az igazságtalanság tipor el, s ennyiben egy kissé feminista rokonszenv irányába mutat a rendezés?

– Az az igazság, hogy én borzasztóan kevésbé vagyok feminista, nem is igazán szimpatizálok a feminizmussal, mint irányzattal. Tehát, ha lehet mondani, inkább hagyományos értékrendű, vagy ebből a szempontból, különösen párkapcsolati értelemben, konzervatív szellemiségű nő vagyok...

– *Feltételezem, akinek ugyanakkor nagyon fontos a szabadság...*

– Pontosan. Mindig azt gondoltam, hogy a kettő nem zárja ki egymást. Az, hogy egy nő egyszerre legyen odaadó, sőt, akár szolgálatkész társa a férfinak, ugyanakkor saját magát is, hajlamait, képességeit is érvényesítse – számomra mindig ez volt az ideális elképzelés. Talán, mert a mintáim is ezek, mindig ilyen nők között éltem, ilyen nők neveltek, akik nagyon tudtak szeretni. A szó legnemesebb értelmében szolgálták társukat, családjukat, de közben nem mondtak le önmagukról sem. Mindig riadtan figyeltem azokat a feminista törekvéseket, amelyek – én legalábbis úgy érzem – valamifajta versenyhelyzetet kreálnak, és ugyanúgy le akarják győzni a férfit, ahogy az ő állításuk szerint, a férfiak szeretik legyőzni a nőket. Nagyon sok irányból ismerem a női manipulációt, így igazából sosem éreztem a nőket, magunkat gyengébb nemnek. De amit mondtál, annyiban pontos, hogy nagyon kevés mezzoszoprán operahősnőt ismerünk. Általában a negatív figurák mezzoszopránok, ahogy általában bariton vagy basszus hangra van írva a negatív, az intrikus férflhős. A hős – a tenor, a hősnő – a szoprán. Ennyiben Bizet valóban elhelyezi egy kicsit negatív figuraként, vagy démoniként Carment. De azt hiszem, a 20. századtól kezdve már, és napjainkban különösen, egyre kevésbé tekintünk rá úgy, mint negatív hősnőre. Inkább úgy, mint egy érzékeny, összetett, nagyon izgalmas egyéniségű emberre, aki azért irritál sokakat talán, mert úgy él, ahogy általában a férfiak élnek. És úgy éli meg a párkapcsolatot is.

– *A Carment alakító Kosik Anita színművésznővel nyilván sokat beszélgetettek arról, hogyan képzelitek el ezt a szenvedélyes nőt. Egy próba után készített interjúmban a színésznőt arról faggattam, szerinte mi lehet a titka annak, hogy bár Carmen negatív főhős, úgyszólván mégis az ő sorsával azonosulunk. Mitől olyan ellenálthatatlan és szeretetre méltó ez a figura? Kosik Anitát idézem: „Carmen tulajdonképpen egy tehetséges ember, aki mindenkit átver. Kiváló színésznő lehetne belőle, csak nem fedezi fel, mert a hegyekben bujkál. De ő egy tehetséges ember, és a gyermeki őszintesége mellett talán leginkább a tehetségét lehet szeretni.” Ha jól értelmeztem Anita szavait, akkor Carmen voltaképp mindazon nők szimbóluma is, akiket a történelem, vagy épp csak a család nem hagyott kibontakozni, s akik éppen ezért a túlélésért kezdtek el játszani. A színésznővel szólván: „ahol a játék a túlélésre megy, ott hamar előkerülnek a kések.”*

– Carmen időről-időre felszed magának partnereket, akiket aztán sűrűn váltogat; nem tartja fontosnak a szexuális hűséget, valószínűleg egyébként a partnertől sem várja el, tehát ilyen szempontból is kicsit másként „működik”, mint egy hagyományos nő. Viszont, ha elege lesz valakiből, akkor továbblép. S ebből a szempontból, akár mondhatjuk egyfajta női Don Juannak is. És ez már maga a botrány, hiszen tudjuk, hogyan működik a társadalom: míg a férfiatól többé-kevésbé tolerálja ezt a fajta magatartásmintát, addig egy nőtől nagyon kevésbé viseli el. Ez a történet akkor kezd igazából érdekessé, igazi görög sorstragédiává válni, amikor Carmen, talán a maga számára is meglepő módon, találkozik a nagybetűs szerelemmel, Don Josén keresztül. Nagy kérdés, persze, hogy Carmen is szereti-e valami hasonló módon Josét, vagy csak használja őt, bizonyos percekben élvezzi a tőle kapott gyönyört. Ez mindig olvasat kérdése is – mármint, hogy Carmen szerelmes-e, mit érez, egyáltalán: érez-e. Én egyébként azt gondolom, igen, különben nem maradna a volt tizedes mellett még akkor is, a maga módján, amikor már rég nem jó nekik együtt; főként pedig nem halna meg vele, nem fogadná el tőle a halált, ha José nem jelentene számára is valami többet. Ehhez a bonyolult szerelmi képlethez társul még a 19. század nagy ívű cigány romantikája. A „cigány” ebben a korban az eleve, fajtájából adódóan démoni minőség, valami ismeretlen, valami fenyegető, valami izgató, valami más.

– *Ebből a „más”, sajnos, napjainkra talán ugyanúgy megmaradt...*

– Több évszázados együttélés van Magyarországon, és mind a mai napig nem tudtuk egymást igazán feldolgozni. Igazán elfogadni. Ugyanúgy, ahogy egyébként Andalúziában is ezt tapasztaltam, ott is létezik ez. Nyilván úgy, ahogy a regényben is benne van: együtt is vagyunk, de mások is; gyanakszunk egymásra, fürkésszük egymást, de ugyanakkor a 19. századnak van egy nagyon romantikus képzete arról, hogy a cigány: „törvényen kívüli”. Az a „kóbor”, az a „kalandor”, aki nem tud megállapodni. Tehát ily módon rendkívül izgató is. Az írók, költők, tehát a bizonyos értelemben a szintén „a társadalmon kívül” élő művészek nagyon közel érezték magukhoz őket, és nagyon sokszor választottak cigány alteregót, cigány főhóst maguknak, akivel saját szellemiségüket akarták metaforikusan kifejezni.

– *Tebát ez mind-mind benne van Carmenben. Engedtessék meg a kissé pimasz kérdés ezek után: vajon mit akar kifejezni az átirat szerzője, illetve rendezője a cigány nő alteregóval?*

– Ami miatt engem nagyon izgatott ez a történet, az a személyes szabadságnak, illetve annak a kérdése, hogy milyenek vagyunk, amikor szerelmesek vagyunk, hogyan szeretünk, mi, emberek; egyáltalán, tudunk-e szeretni. El tudjuk-e fogadni a másikat, vagy csak a saját sztereotípiánkat látjuk benne? Mikortól értjük meg, hogy a másiknak mire van szüksége, látjuk-e benne az embert? Meg tudjuk-e szólni? Ez, a szánalom, a részvét, az irgalom kérdésköre nagyon fontos, szerintem. Mert szerelmesnek lenni valakibe, az még nem jelenti azt, hogy szeretjük is. Nekem az a tapasztalatom, hogy húsz évesen még inkább „csak” szerelmesek vagyunk, sokkal több bennünk a vágy, és talán kevesebb a szeretet, az igazi, önzetlen szeretet. Sokkal kevésbé vagyunk toleránsak, és kevésbé fogadjuk el a másik gyengeségeit, esendőségeit, nehezebben

bocsátunk meg. Talán úgy harminc vagy negyven után, ha az ember – jó esetben – egyfajta fejlődésen megy keresztül, kezdjük igazán, a maga valójában megérteni, mit is jelent ez a szó, szeretet. Én mindig úgy éreztem, hogy José és Carmen szerelmesek ugyan egymásba, de csak kevéssé szeretik egymást. Nagyon kevés az *agapé* ebben a történetben, és nagyon sok az *amor*, a szenvedély. Tehát a *Carmen*, mint regény és dráma egyfajta felnöves-történet is. Megértjük, kik vagyunk, és akkor elkezdünk nagyon távolodni egymástól. Vagy nagyon közeledni egymáshoz. Ebben az esetben van egy tragikus fáziskésés, van egy tragikus elcsúszás, amire egy gyilkosság tesz pontot. Azt is lehet mondani, hogy itt két olyan ember találkozik, aki végzetesen nem illik össze, és ezt az egyikük az utolsó percig nem képes elfogadni.

– Megkérdeztem Don José „magyar bangját”, Nagyvidai Gergő színművészt is, ő mivel magyarázza, hogy a férfi főbős a darab végén úgy végez a szerelmével, ahogyan a torreadorok szoktak a feldühített bikákkal. Ő ugyanerre a fáziskésésre emlékezett, ti. Carmen annyira kizökentti José-t (vagy ahogyan a próbafolyamat alatt hívták, „Józsit”) az addigi életéből, hogy onnan már csak a zuhanás van. Gergő szerint a találkozás pillanata után nyílegyenesen ellentétes irányba halad a sorsuk tovább. Ahogy összegzem magamban az eddigieket, egyre inkább az az érzésem, hogy az eredeti didaktikus erkölcsi olvasat helyett a darab szinte egy mai férfi-nő párkapcsolat pszichológiáját állítja színpadra.

– Azt hiszem, ami igazán örökérvényűvé teszi, vagyis igazán aktuálissá, ez valahol ennek a kérdése: miként tudom megélni a saját személyiséget úgy, hogy a másikat ne zavarjam vele; milyen áron tudok én én maradni, és mégis elfogadni a másikat is? Azt hiszem, és ezzel nem mondok semmi újat vagy eredetit, az az ember tudja igazán szeretni és elfogadni a másikat, aki először saját magát megismerte. Nem véletlenül állt ez a felirat a görög delphoi jósdán: „ismerd meg önmagad.” A regény figurái ebben a történetben nagyon sokáig tragikusan kevéssé ismerik magukat. Aztán meg már késő...

– Ha már a görögöknél tartunk: a Horváth Réka színművésznő által alakított remete engem kétsértetiesen emlékeztetett az antik drámák vak jósára.

– Nagyon szerettem ezt a figurát. Sajnos az operából kimaradt, de pl. Márton László is szerepelteti az adaptációban. A remete lesz az, aki elmondja José-nak a történet érzelmi/erkölcsi tanulságát: „Te szerelmes vagy, de nem szeretsz. És nem tudod, hogy ki vagy, és nem tudod, hogy mire van szükséged” – ez a gondolat alap ebben a történetben.

– Amit Bizet operája klasszikus zenei idiómákkal mond el, azt ti bihetetlenül erőteljes, háborzongató dalokkal. Carmen zenéje nem azszal különbözik el José-tól, hogy kromatikus dallamokat énekel. José a ti értelmezéseitekben nem is énekel. Carmen dalaiban ehelyett valami autentikus nyersséggel találkozunk (kivételt képez ebben dallamvilágával is Carmen belső, lírai ellenpólusa, José régi szerelme, „a navarrai lány”, akit Munkácsi Anita alakít és énekel gyönyörűen). Hogyan válogattátok ki a dalokat? Mit lehet tudni ezekről a zenei betétekről?

– Nekem nagyon fontos volt, hogy a műnek saját zenei világa legyen, ugyanúgy, ahogy a szövegvilág is eredeti. Kiindulópontnak használom és idézzük is néhányszor

a Bizet-zenét, de amennyire lehetséges, annyira el akartam távolodni tőle. Nem titok, hogy az előadás egyik ihletője – szerintem a 20. század második fele óta megkerülhetetlen ez az adaptáció – Carlos Saura és Antonio Gades fantasztikus táncfilmje, a *Carmen*. Ez a '83-as alkotás is rengeteget használ fel a spanyol népzeneből, illetve az andalúz népzeneből, flamencóból. Én is válogattam egy-két ilyen dalt, de szerettem volna – és ez már az intimitásához tartozik a műnek – egyfajta *songosság*ot is használni. Tehát merítettem abból az autentikus zenei kincsből, ami Andalúziára nagyon jellemző és nem csak spanyol. Andalúzia egyfajta kelet-nyugati híd, kapu életérzésben és kulturálisan is; egyszerre van ott jelen a cigány mellett egy nagyon erős szefárd-zsidó, egy keresztény arab, az ún. *mudejar*, és az autentikus arab kultúra. Én mindezekből igyekeztem válogatni. Az egyik kedvencem az előadásban Carmen első éneke, amiben az a gyönyörű, hogy ez egy marokkói szefárd dal, spanyol nyelven hangzik el, de ékelődnek bele arab, sőt zsidó szavak, s maga a cím (*Los Bilbilicos*) is egy spanyolosított mórra utal. Nagyon szerettem volna ezekkel a dalokkal kifejezni ezt a szélsőségesen szenvedélyes, érzelmes világot, ugyanakkor olyan dalokat akartam, amik csak a mieink. Tehát, amik a mi szereplőinkhez, a mi figuráinkhoz tartoznak, és az előadás közvetlenségét, a nézőre testközelből ható erejét tudják majd hangsúlyozni, közvetíteni.

Sediánszky Nóra

A NÉV: CARMEN

Carmen: KOSIK ANITA

José: NAGYIDAI GERGŐ

Carlos/Garcia: SZEGEZDI RÓBERT M. V.

Mercedes: SZÉLES ZITA

Soledad: HORVÁTH RÉKA

Pascuala: MUNKÁCSI ANITA

Zenészek: BÍRÓ PÉTER, OLAJOS GÁBOR

Látványtervező: VERECKEI RITA

Koreográfus: TÚRI LAJOS PÉTER

Rendezőasszisztens: DEMETER ANNA

Rendező: SEDIÁNSZKY NÓRA